

Ненад ВУКОВИЋ*

ТОЛСТОЈЕВИ ПОТОМЦИ И ЦРНА ГОРА

Апстракт: Овај рад је везан за два Толстојева потомка и за њихова интересовања за Црну Гору; везан је за Толстојева унука Никиту Лвовича (шведског универзитетског професора и научника у Упсали) и за праунука академика Никиту Илича (московског универзитетског професора и научника). Имали смо срећу да се сусрећемо са обојицом. На овим просторима присутнији је био Никита Илич. Готово да нико није знао (према нашем сазнању) за Никиту Лвовича. О његовим интересовањима за Црну Гору слушали смо осамдесетих година у Упсали; а о интересовањима Никите Илича у Москви и у Југославији, као и из његових бројних радова.

Кључне ријечи: *Толстојеви потомци: Никиџа Лвович Толстој и Никиџа Илич Толстој, Црна Гора и словенски свијет, Ујсала, Москва*

Дуге су и богате црногорско-руске везе. Мало је било Црногораца незагледаних у Русију, оних што су Москву видјели „ка̑ на длану и кад је облачно”. А о Црној Гори одавно се писало у Русији (Пушкин, Толстој, Тургеев, Ровински, Ковалеvски, Достојевски, Еренбург, Симонов, Висоцки и многи, многи други – није мало само истаћи дубоко топле стихове Висоцког: *«Мне одного рожденья мало-//расти бы мне из двух корней; //Жаль, Черногория не стала//второу родиной моей!»*¹).

Многе путеве и сусрете тешко је предвидјети. Никиту Лвовича Толстоја сусрели смо на почетку осамдесетих година минулог вијека у Институту за словенску филологију Универзитета у Упсали. Као почетак био је ненадан сусрет у једној од слушаоница. Он је одмах питао на ком језику да разговарамо. Требало би са грофом на његовом – био је наш одговор. Сретали смо се, те прве наше упсалске зиме и касније, често.

* Ванредни члан ЦАНУ

¹ „Мало ми је једнога рођења//Растао бих из два коријена//Жалим што ми Црна Гора дична//Није моја друга домовина!”

На предавања долазио је (довозио се) на скијама гроф Никита Лвович Толстој (син Лава, а унук славног Лава). Посебно је интересантан његов животни пут, а о ономе шта је радио, добро знају његови студенти и познаваоци шведске славистике.

Пред крај 19. вијека његов отац Лав Лвович оженио се Дором, кћерком познатог шведског љекара Ернеста Верстерлунда (код кога се лијечио). (Његова бака Софија записала је у Дневнику 28. априла 1898. године: „Допутовала сам у Јасну Пољану... Дрвеће тек што је почело да зелени, свуда весели, напорни рад: сију по вртовима, окопавају јабуке, чисте воћњаке. Дора и Лова су срећни и сложни. То је изврсна жена, уравнотежена и културна. Они, такође, копају у свом врту, фарбају кућу, припремају се за порођај и за долазак њених родитеља.”) Тако су његови шведски коријени врло утемељени. Довозио се на скијама (или у тамном волвоу) седамдесетогодишњак (ушао је био у осму деценију). Још је држао предавања из руске књижевности. Студенти су причали да кад би се гроф занио у причи о књижевности, о умјетности, прелазио би на другу раван: «А дядя о том так писал...» и текли би даље цитати и коментари. У шведској Јасној Пољани (тако су звали његов дом поред Упсале), имали смо част да тамо будемо гост, причао је о дједу са топлином зрелог унука који се враћа у најинтимније кутке дјетињства, причао је о олуји над Јасном Пољаном, кад нијесу престајали громови и киша, кад је међу дјечицом шћућурен био уз родитеље, беспомоћан као покисло птиче. Док је у кући владао чудни тајак пун драматичности, само је дједа Лав спокојно сједио задубљен у књигу, није се обазирао на оно што се над њима догађало. „...одједном цијела се кућа затресла, муња је освијетлила дједину браду, а мени се учинило да је она привукла муњу. У моменту дједа је добио чудан и величанствен изглед, пришао сам му да га додирнем и увјерим се да је то он, – он ме је помиловао по глави и узео на крило. Од његовог миловања и тихог причања брзо сам заспао. Послије сна све је било ‘као послје кише’...”

Гроф Никита увијек је храбрио за разговор, храбрио енергијом из топле толстојевске душе. Драго му је било што смо из Црне Горе. Знао је много о Црној Гори. Радо се присјећао дјетињства у Јасној Пољани и Санкт Петербургу. И везао је причу за то вријеме и за приче баке Софије, приче о малој земљи, као из бајке, словенској, која је била под заштитом Русије. А Русија није било кога стављала под заштиту (наглашавао је). У предавањима о Пушкину никад није занемаривао његово одушевљење Црногорцима, наглашавао је њихов отпор Французима, онима који су „без узмака и без страха” јуришали на Наполеонове армаде, радо је изговарао: „Черногорци, что такое? – Бонапара вопросил! ...” Но-

сио је те стихове (и студентима их је истицао) још од раног дјетињства, слушао их је из уста баке Софије. У сусретима молио је да му изговори-мо на српскохрватском језику Пушкинове стихове. „Црнојорци, ко су? // Пийао се Бонайарџа: // Исџина је – зло је њлеме, // Не доји се силе наше!” Волио је да слуша и упоређује мелодиозност оригинала и превода. Уз Пушкина везао је и причу о Црној Гори, руско-црногорским односи-ма, о народној поезији (о преводима на руски језик), о Његошу и њего-вом дјелу (величини његова дјела), о Његошевим стиховима посвећеним Пушкину („Ойкуд зора сине над // њриродом, одонуд је к нама долетџио.”).

Дотад смо знали другог Никиту Толстоја (Илича), његовог синовца (сина његовог брата од стрица), тзв. нашег Толстоја – рођеног у Банату.

„Све научно стваралаштво Н. И. Толстоја прожето је вјером у Ријеч – не ону која, налазећи се у „тијесним границама бића”, умире, слично пче-лама у опустјелој кошници, него у живу ријеч, која ствара чуда и која је-сте највећа вриједност.” (Владимир Н. Топоров поводом седамдесетог ро-ђендана Н. И. Толстоја) Ради се о одавно покојном академику Никити И. Толстоју, члану предсједништва Руске академије наука (и члану многих академија). Велики слависта научно је везан за шире наше културне про-сторе, а рођењем је везан за Србију (мјестом рођења): 1923. године рођен је у Вршцу, син је Иље И., унука Лава Толстоја (аутора великог рјечника), емигранта. Никита је 21 годину живио у Југославији, матурирао и започео студије у Београду (1944. породица се, послије чувеног Сремског фронта на коме је Никита био као борац, одселила у Москву). Подсјећамо: науч-на бављења Никите И. Толстоја могу да се групишу (то се види и код ње-гових биографа) у: 1) језик старе словенске писмености; 2) словенска ди-јалектологија; 3) истраживања језичког контекста (истраживања „култу-ре у којој језичке чињенице добијају своје значење”). Увјерења је академик Толстој „да се без етнографије не могу ваљано проучавати значења јези-ка, јер се она ослањају на древне народне представе до којих се може до-ћи једино познавањем етнографских чињеница” (Љубинко Раденковић).

Овом приликом илустративно ћемо навести (упутити) нека изуча-вања и промишљања Никите Толстоја. У ЗБОРНИКУ РАДОВА поводом 70. годишњице академика ЈОВАНА ВУКОВИЋА, Сарајево 1977, Н. Тол-стој је објавио рад *Заметки по славјанској фразеологији: Здрав као риба*, у коме компаративно проматра, на примјеру *здрав као риба*, словенске моделе, истичући да су проблеми историјске словенске фразеологије ти-јесно повезани и са питањима формирања структуре духовне културе – обреда, обичаја, фолклорних текстова – бајки, предања, прича итд. («Все это говорит о том, что проблемы исторической славянской фразеоло-

гии тесно связаны с вопросами формирования и структуры духовной культуры – обрядов, обычаев, поверий и фольклорных текстов – сказок, преданий, песен, детских считалок и т. п.»). Да би текст завршио ријечи-ма: «Савершено очевидно и јасно остаје само једно. То – наше искренње жељаније, да би наш драгој јубилјар, академик Јован Вукович, би био здрав ка риба и снажан ка међед (како говоре близу његових крајев, Пивы и Дробњак)» (403) (*Заметки по славјанској фразеологији: Здрав као риба*, ЗБОРНИК РАДОВА поводом 70. годишњице академика ЈОВАНА ВУКОВИЋА, Сарајево 1977).

Кад је умро академик Јован Вуковић у марту 1979. године и кад је вијест дошла до академика Никите И. Толстоја, из Москве је писао професор Новица Петковић (касније академик) да је Толстој жалио пријатеља, може се рећи на одређени начин и учитеља, и да је у једној московској цркви (у којој је најчешће бивао) на стари руски начин – *лободийшије*, жалио професора Вуковића, клечао је и челом ударао о под.

О снази њихове везе, духовне блискости и великог уважавања свједочи преписка, а цитирамо (као примјер) једно Толстојево писмо које се налази код нас (из породичне традиције), писмо из 1971. године:

„Поштовани и драги господине академиче!

Усуђујем се да Вас подсетим да сте Ви мени дозволили (управо наредили) да Вам напишем писмо са молбом да ми пошаљете број 12 Посебних издања Ваше Академије ... (Слиједи пријатељска интимна прича.) Ја то не бих ипак учинио, да се није десио још један случај у мом животу: пре месец дана добио сам бебу – женско дете, које још није крштено и зато се само зове „Вјакалка“ (‘дероња’) /...../ Ако ми се књига учини интересантном, писаћу за Ваше „Радове“ поводом проблема досељења Јужних Словена и поводом питања покренутих у тој књизи. Све у свему у духу лингвистичке географије.

Иначе смо ми сви добро. Имамо много посла, много добрих брига, мало слободног времена за лингвистику.

Спремамо се на „дачу“ да видимо наше лепо руско пролеће са зеленкастом мрежом брезових грана.

Жели Вам свако добро

Породица Толстојевих

Која Вас воли и чека да поново дођете у Москву.

Христос воскрес!

Икогостоштовани и драги
господине Академице!

Усудујем се да Вас потсетим да сте Ви
мени дозволили (цириво наредили) да Вам
најнижем писмо са молбом да ми пошаљете
број XII "Тасовних издата" Ваше Академије.
(Књигу XXXV "Радова" добио сам пре неки дан
од акад. Франце Боулаја). Ја то не бих
ишај утисно, да се није десило још један
дан случај у мом животу: пре месец
дана добио сам девет - деветио девет, које
још није изшито и зато се само зове
"Франција" ("героја"). Остат ја не бих
свео да Вам пишем о томе поједином детаљу
да није у питању још и ова књига.
Ако ми се књига утиски интересантно, ли-
сату за Ваше "Радове" поводом проблема
доселења Јудинах Клована и поводом иш-
тања појединости у истој књизи. Све у
случу и духу либералности гострадије.

Имамо то ми сви добро, Имамо
 много посла, много добрих брџа, много
 слободних времена за индивидуалну.

~~Лето се спрема~~

Спремамо се на "дану" да видимо
 како лето наше пролетне са реин-
 таском и револуцијом брџових трапа.

Желим Вам свако добро

королица Трансџејских

која Вас вама и тега да које
 дође и у леопарду.

Христос васкресе!

4. IV. 71.

Нажалост, пропала је богата преписка (мало је сачувано) академика Јована Вуковића, пропала су писма водећих свјетских слависта (Белића, Јакобсона, Авањесова, Дорошевског, Штибера, Хавранека, Блажа Конеског, Стојкова, Топорова, Н. Толстоја, ...), писма Ива Андрића, Вељка Петровића, Меше Селимовића итд.

Добро су нам познати и њихови разговори у Москви, или негдје друго гдје су се сретали, разговори о Толстојевом заносу и одушевљењима истраживањима у Пољесју наспрам истраживања говора дурмиторског краја академика Вуковића, и у детаље о *Словенском дијалектолошком атласу* (и за нас од посебног значаја ономастичком атласу, тада смо били у ономастичком „заносу“). Јован Вуковић објавио је студију *Говор Пиве и Дробњака*, затим *Акцентаи говора Пиве и Дробњака*, а у времену Толстојевих интензивних истраживања и скупљања етнографско-лингвистичке грађе у Пољесју радио је на *Рјечнику говора Пиве и Дробњака* (грађа је негдје залутала и пропала). Толстој је истицао да је још као студент у Београду био одушевљен двјема првим Вуковићевим књигама, а уз то био је одушевљен Дурмитором, поезијом везаном за Дурмитор, одушевљавале су га ријечи Кравцова да нигдје у литератури није срео вјерније описе од описа Дурмитора и Таре у пјесми *Женидба краља Вукашина* (кад је све гледао с брда Пирлitora: „*Кад њоїледаш сїрму изнад їрада // Нишїа немаш лиїеїо видїеїи // Само оно брдо Дурмиїора // Окићено ледом и сниїеїом // Усред љеїа као усред зиме // Кад њоїледаш сїрму исїод їрада // Муїна шїече Тара валовиїа // Она ваља дрвње и камење // На њої нема брота ни ћуїрије.*“). У сваком разговору Јован Вуковић и Никита Толстој вагали су лексичка богатства Дурмитора и Пољесја. Позивали су један другог да се на терену увјере. Планирали смо остварење Толстојеве жеље да дође на гроб Јована Вуковића и на Дурмитор, али наша худа срећа на почетку 90-их година није дозволила да се оствари његова жеља.

Пред крај 20-ог вијека, у изузетно тешком и бременимом времену кад је било најпотребније чојство, писао је Толстој о Марку Миљанову са жељом да га приближи руском читаоцу, читаоцу који воли прошлост и историју свога народа, јер дотад Руси нијесу имали могућност да Миљанова читају у преводу, да читају дјело без сличног примјера, „*чак и у друїим словенским лиїератиїурама*“ – и даље каже Толстој: «*Читатель, немало знакомый с историей древней славянской духовной культуры, найдет в описании черноморского быта немало удивительных подтверж-*

дений старых славянских традиций и обычаев.»² На крају Н. Толстој закључује: „Ойуд, с времена на врејеме, Марко Миљанов излази ѿред нас као неки сѿонѿани, безазлени црноѿорски ѿолсѿѿѿевац који се одриче ѿроѿивљѿња злу – злом, и ѿозива суѿроѿсѿѿављѿње злу – добром, добром живоѿворним и дарѿжљивим, издашним. Тешко је ѿвѿеровати да је ѿаква морална ѿозиција засѿарјела и да се ѿреба од ѿе данас одреѿи ѿледајуѿи садашња здивања на Балкану и на јужним ѿраницама наше земље. Вѿечѿиѿи сѿор – ко и ѿѿѿо доље – ѿреба да рјѿшава сваки човјек у души својој и да за себе уѿвѿрди ѿѿѿо је човјечносѿи и исѿински хероизам.»³

Толстој је са сарадницима дуго истраживао (прикупљао етно-лингвистичку грађу) у области Пољесја (на западу Бјелорусије и Украјине). За нас су значајна ѿегова упоређивања са другим словенским примјерима, посебно нашим. Резултат тих истраживања су два зборника: *Полесский ѿѿнолинѿвисѿѿический сборник*, Москва 1983; *Славянский и балканский фольклор*, Москва 1986. У оба зборника одговорни уредник је Никита И. Толстој.

Бројни су Толстојеви радови у којима се говори о нама и нашем простору, а у избору истичемо: *Жизни магический круг, Из географии славянских слов, Полесье и и его значение для славянской ареалогии // Полесье и этногенез славян; Язык и народная культура*. Код нас у преводу појавила се ѿегова књига: *Језик словенске кулѿуре*, затим двојезично издање *Примјера чојсѿѿва и јунашѿѿва* Марка Миљанова са ѿеговим предговором. Итд.

² „Читалац који је донекле упознат са историјом древне словенске духовне културе наѿи ће у описима црногорске животне стварности не мало задивљујуѿих потврда словенских традиција и обичаја.” – Марко Миљанов: *Примјери чојсѿѿѿва и јунашѿѿѿва /Примеры ѿуманосѿи и ѿероизма/*, Подгорица/Москва 1996, стр. VII–VIII.

³ «Подчас Миялянов выступает перед нами как некий стихийный, неискушенный черногорский толстовец, отрицающий противление злу злом и призывающий к противлению злу добром, добром действенным и щедрым. Едва ли такая нравственная позиция устарела и едва ли следует от нее отказываться в наши дни, глядя на события на Балканах и на южных рубежах нашей страны. Извечный спор – кто и что лучше – должен решать каждый человек в душе своей и определить для себя, что есть человечность и истинный героизм.» *Op. cit.*, стр. XIII–XIV.

Nenad VUKOVIĆ

TOLSTOY'S DESCENDANTS AND MONTENEGRO

Summary

This work is related to two Tolstoy's descendants and their interests in Montenegro. It is about Tolstoy's grandson Nikita Lvovic, a Swedish university professor and scientist and his great grandson Nikita Ilic (Moscow university professor and scientist). I was fortunate to meet with both. In this region of Yugoslavia Nikita Ilic was more present. Nikita Lvovic was relatively unknown in this region, to my knowledge. We have heard about his interests in Montenegro during the eighties in Uppsala; and we have learned about Nikita Ilic's interests in Montenegro in Moscow and Yugoslavia, as well as from his numerous works.

